

Neznáme kapitoly z cirkevných dejín Balkánu (Druhá časť)

Lucia Laudoniu

19. októbra 2022 ✝ Cirkev História

predchádzajúca časť:

Neznáme kapitoly z cirkevných dejín Balkánu (Prvá časť)

Suscipe deprecationem nostram. Preklad sekvencie z hymnu *Gloria* („prijmi našu úpenlivú prosbu“) nemá silu originálu, pretože *suscipere* sa skladá z predpony *sub-* (prefix indikujúci pohyb zdola) a slovesa *capere* (uchopiť, brať, vziať). Sám Boh je pilier, ktorý drží naše modlitby. Loví ich z hlbín našej bytosti, ktorú niektorí stredovekí gramatici (v kladnom zmysle slova) posadnutí gréčtinou nazvali *ont(h)os*.

Boh nepátra po povrchu. Naberá naše prosby do dlaní ako čerstvú vodu zo studne. Aj v prípade spoznávania a štúdia dejín je veľmi dôležité nezostať len pri zoškrabávaní hrdze z kovania starého kódexu.

Keď budeme čítať dejiny optikou kríža, pochopíme, že akékoľvek útoky na Cirkev sú semenom jej budúceho triumfu. Treba sa skryť do tieňa Pánovho kríža, ako sa spieva v jednej rumunskej duchovnej piesni: *La umbra crucii tale*. Už starovekí rímski zememerači vedeli, že kde je kríž, tam je poriadok.

Takmer celé teritórium bývalej provincie *Dacia Traiana* sa za vlády cára Simeona ocitlo pod bulharskou nadvládou. Bulharská politická moc sama osebe ešte nebola vodou na mlyn slavonizácie jazyka a kultu miestnych románskych kresťanov. Existencia latinsky (neskôr románsky) hovoriaceho etnika praktizujúceho byzantský rítus za života solúnskych bratov nikomu „neklala oči“. Medzi adjektíva „latinský“ a „západný“ ešte nikto nekládol znamienko rovnosti, keďže príslušná terminologická báza sa stále živo formovala a *ministerium Petrinum* tlmilo prípadné interetnické tenzie. Protorománsky živel sa však o pár storočí mal stať korisťou vlkov rozdelenou medzi Východ a Západ.

Byzantský kríž na hrade Bran

Zdroj: Erik Törner / flickr.com

„Príde pop a odreže ti jazyk.“ „*Vine popa și îți taie limba.*“ Tento frazeologizmus používajú Rumuni z času na čas, aby ním postrašili neposlušné deti. Málokto si kladie otázku, kde sa vlastne vzal. Zavedie nás do balkánskej Moldávie, na Athos aj na pravoslávny bulharský dvor 13. storočia, kde mali meč a nôž väčšiu moc, než Evanjelium.

Zažltnuté stránky bulharsky písanej knihy *Carstvenica*, ktorá vyšla v Budíne v roku 1844, obsahujú cenné biografické údaje o bulharských panovníkoch. Dočítame sa v nej, že cár Druhej bulharskej ríše Ivan Asen II. (panoval v rokoch 1218–1241) pozval do svojej krajiny akéhosi Teofilakta z Ochridu, aby očistil krajinu od rozkolov a siekt. Latinský termín *spiritus* súvisí so slovesom *spirare*, dýchať. No nie každý dych nesie život. Otrávený duchovný dych bogomilstva prebudil pseudofilozofickú „múmiu“ dualistického manicheizmu, ktorú dávno rozdrvili kánonické biskupské berly, najmä tá Augustínova. Teofilakt mal byť bičom na stále aktívne „mutácie“ učenia bogomilov, svoj hnev však – s požehnaním cára – nakoniec obrátil proti svojim latinským bratom praktizujúcim východorímsku liturgiu.

„*Po tom (Teofilakt) vyzval cára, aby dobyl valašské zeme a očistil ich od rímskej herézy (sic!), ktorá v nich dovtedy prekvitala,*“ uvádza *Carstvenica*. „*Asen podrobil obe Valašskásvojmu žezlu a nútil Valachov, ktorí dovtedy čítali v latinskom jazyku, aby zanechali rímsku vieru (v rumunskej transliterácii je použitý termín „mărturisirea romană“, doslova rímske vyznanie) a nečítali v latinčine, ale v bulharčine (v cirkevnej slovančine).*“

Z textu nie je dostatočne jasné, či je „rímske vyznanie“ synonymom pre veriacich západného rítu (prítomnosť ktorých nebola marginálna) alebo označuje latinsky celebrujúcich Byzantíncov. Archeologické pamiatky (rezíduá chrámov) však prezrádzajú, že v 13. storočí bola majorita Balkánu orientovaná na kresťanský Východ, ergo vyznávala pravoslávie tak, ako ho hlásal Konštantínopol.

Bulharská kniha z 19. storočia však zachádza do podrobností, ktoré vyvolávajú údiv a zároveň zdesenie. „(Cár Asen) *prikázal, aby sa tým, ktorí budú naďalej čítať po latinsky, odrezal jazyk. A Valasi (po rumunsky Vlahii, rozumie sa pastieri hovoriaci románskymi dialektmi) odvtedy začali čítať po bulharsky (liturgickou staroslovančinou).*“ – stojí v ďalších riadkoch *Carstvenice*.

Ikona Pána Ježiša súdiaceho svet (po rumunsky Dreptul Judecător – Spravodlivý Sudca)

Zdroj: Gary Todd / commons.wikimedia.org

Bulharská verzia sa od svedectva Dimitria Cantemira, ktoré sme si priblížili v predchádzajúcej časti, líši v dvoch základných bodoch. Slávny učenec z berlínskej akadémie kladie obdobie násilného prechodu z latinského do slovanského jazyka (na území dnešného Rumunska) až do obdobia po Ferraro-florentskom

sneme, kým *Carstvenica* posúva tieto udalosti do skoršej doby – do epochy dôležitého územného rozmachu Druhého bulharského cárstva za vlády Ivana Asena II. Po druhé, v *Carstvenici* je punitívny aspekt výstražným trojuholníkom. Cantemir o ňom mlčí. Je vari pravdou, že služobníci oltára, ktorým boli latinské knihy drahšie, než cárova vôľa, boli podrobení trestu glosektómie?

Bola resekcia jazyka realitou? Podrezanie spodnej časti jazyka žiaľ patrilo ku koloritu stredovekého Balkánu najmä v rurálnych oblastiach. Jednoduchí ľudia verili, že má liečebný efekt. V rumunčine dodnes existuje termín *tăierea sub limbă*. Miestni felčiari, šarlatáni, mastičkári (a im podobná cháška) boli presvedčení, že tento typ flebotómie je liekom na všetky neduhy a optimálnou metódou detoxikácie organizmu... Možno aj preto chodia o dobrých rečníkoch chýry, že majú podrezaný jazyk.

Zlé myšlienky premenené na hriechne slová rastú na jazyku ako neviditeľná burina a nezmyje ich žiadny stredoveký pseudomedicínsky zákrok... No Balkán je väčším skanzenom zabudnutých zvykov než obskúrnou džungľou.

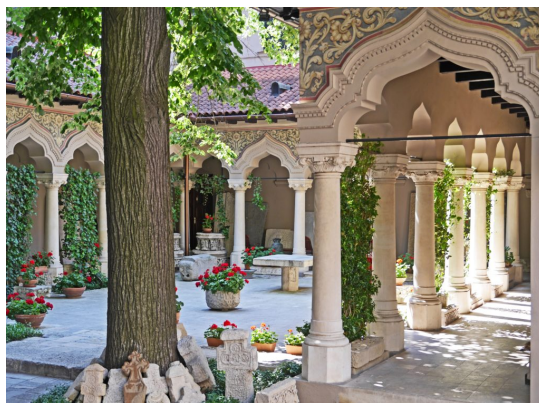
Bulharský text však v tomto prípade nereferuje o podivnej vidieckej medicíne, ktorá v praxi nemala ďaleko k okultizmu. Vyrezanie jazyka naopak definuje ako trest za vernosť latinským literám. Podrezanie jazyka (sľaby kontroverzná liečebná metóda) a jeho vyrezanie (za účelom odňatia rečových schopností) nie je to isté, hoci oba úkony pôsobia na moderného človeka rovnako bizarne.

Za ďalšiu indíciu si zájdime do ticha monastierskej knižnice srbského kláštora Chilandar na pravoslávnej Svätej hore Athos. „*Cár rozkázal Valachom, ktorí čítali po latinsky, aby zanechali rímsky zákon* (rumunsky „*legea romană*“) *a nečítali po latinsky, ale v slovančine,*“ tvrdí letopisec Paisij z Chilandaru. „*A taktiež rozkázal, aby sa tým, ktorí budú čítať (celebrovať) v latinčine, vyrezal jazyk.*“

Aj takéto boli konzekvencie schizmy. Premýšľať nad týmito historickými zmienkami by mali najmä tí pravoslávni veriaci, ktorí dookola recitujú mantru o prenasledovaní Slovanov zo strany latiníkov – Frankov.

Kto vlastne bol cár Ivan Asen, ktorý sa uchýlil k takýmto rabiátnym praktikám a prial si vyrezávať „latinofónnym“ Valachom jazyky? V bulharskom prostredí má pozitívny kredit, no aby udržal v rovnováhe jazýček politických váh medzi katolíckymi mocnosťami a svojou pravoslávnu dŕžavou, na chvíľu pozdvihol oči k pápežskej tiare. A potom to trpko oľutoval.

Šľachta z križiackeho domínia nad Konštantínovým zlatým mestom nestála o protektorské ruky „slovanského schizmatika“. Po tom, čo v roku 1229 zhaslo posledné svetielko Asenovej nádeje na regentstvo nad maloletým Balduinom, Bulhar definitívne napol plachty cirkevnopolitického kurzu smerom na východ. A zdá sa, že znenávidel všetko latinské. O šesť rokov po tomto incidente uzavrel s nicejským cisárom „v rezistencii“ Jánom III. Vatatzom alianciu namierenú voči rímskym katolíkom. Láva z cárovej antilatsinskej sopky sa v tomto kontexte rozliala aj na pravoslávnu populáciu, ktorá sa ocitla pod jeho správou a „prehrešila sa“ iba tým, že sa modlila v jazyku s pečaťou antického Ríma.

Kláštorný dvor (v západnej terminológii viridarium) bukureštského monastiera Stavropoleos.

Zdroj: pxhere.com

Cárov tieň sa premietol na jazykové plátno. Archaické slavonizmy s latinskými sufixmi v rumunskej slovnej zásobe znejú v ušiach domácich ako vzdialený, exotický zvon: *blagoslovire* (dobrorečenie, požehnanie), *milostivire* (milosrdenstvo), *iubire* (láska, ľudová etymológia príležitostne a nesprávne odvodzuje pôvod tohto substantíva z latinského *iubilare*). Jazykové kalky z cirkevnej slovančiny sú ďalšou „špecialitou šéfkuchára“: *fărădelegea* (neprávosť, *беззаконие*).

Na označenie aktu čítania, lektúry, používa rumunský jazyk *verbum* slovanského pôvodu (*a citi, citire*, čítanie, skupina *ci-* sa číta mäkko, ako v taliančine), kým písanie (*scriere*) odvodzuje z latinského *scribere*. Píšeme (tajne) po latinsky, ale čítať musíme slovansky. Takto pravdepodobne uvažovali *preoții boscoroditori* – „bľabotajúci kňazi“. Rumunská historiografia (treba poznamenať, že najmä gréckokatolíckej proveniencie) takto označuje klerikov z (vtedajšieho) rumunského národa, ktorí neboli vzdelaní v slovanských liturgických knihách, ale pri bohoslužbách napodobňovali fonetiku a „zvuk“ cirkevnej slovančiny, aby unikli trestu vyrezania jazyka. Skutočnému obsahu modlitieb však nerozumeli.

Historik Neagu Djuvara pripomína, že po založení autonómneho Valašského kniežatstva svitlo latinčiny na lepšie časy. Zakladateľ Valašska Basarab I. bol podľa teórie uvedeného historika katolíkom, alebo aspoň sympatizantom rímskych katolíkov. Djuvara cituje latinský dokument, v ktorom stojí, že Basarab štedro podporoval aktivity pápežských rehoľníkov vo svojej zemi „*tanquam princeps devotus catholicus*“ („ako zbožné katolícke knieža“). Djuvara zároveň razil teóriu, že Basarab I. bol kumánskeho pôvodu. Úzke kultúrne a diplomatické vzťahy so susednými pravoslávnyimi Slovanmi však držali valašské kraje dostatočne ďaleko od latinskej Matky Cirkvi na vatikánskom pahorku.

Ferraro-florentská únia mala medzi Rumunmi pozitívnejšiu odozvu, než medzi Grékmi. Dá sa predpokladať, že svoju úlohu tu zohrávala jazyková proximita Rumunov a Talianov. Uvedme príklad. Rumunské pravoslávne mníšske obydlia zásobovali vzácnymi látkami na liturgické rúcha práve Taliani.

Mimochodom, transylvánsky orthodoxný monastier Săpânța *Peri* (názov s určitosťou vznikol z latinského *Sapientia*), ktorý sa administratívne spomína v roku 1391, získal v 15. storočí práva na vlastné pozemky od uhorského kráľa Vladislava II. Jagelovského. Mnísi sú v príslušnej dokumentácii nazývaní „*fide uniti*“ („zjednotení vo viere“, respektíve „zjednotenej viery“), je preto omylom domnievať sa, že dejiny rumunských „uniatov“ začínajú v 18. storočí.

Byzantská orlica na chrámovom koberci.

Zdroj: Guilhem Vellut / flickr.com

Nielen Valašsko bolo priaznivo naklonené ideám slávneho unionistického koncilu. Pod svätopeterské kľúče sa utiekalo aj Moldavské kniežatstvo, veriac, že v prvom tisícročí kresťanstva bol latinský svet plne orthodoxný. Uvažovať nad tým, že v druhom miléniu kresťanstva Západ svoju orthodoxiu nenávratne stratil, rovnalo by sa viere, že pekelné brány Kristovu Cirkev premohli.

Strýko slávneho moldavského turkobijca Štefana Veľkého (*Stephanus Magnus, princeps Moldaviae*) Petru Aron udeľuje v auguste 1456 privilégiá brašovským obchodníkom „*nostrae catholicae fidei honore*“. Aron mal blízke vzťahy s františkánmi. Prijal z ich rúk krst a zmenil svoj obrad z byzantského na západný latinský, aby bol ešte väčším Rimanom...

Ďalší z rumunských gréckokatolíckych historikov a filológov Timotei Cipariu považoval za katolíka zjednoteného s pápežom dokonca aj spomínaného Štefana Veľkého, ktorý však zostal horlivým zástancom a kultivátorom byzantského obradu. Rumunská orthodoxná cirkev kanonizovala Štefana slávnostným tomosom z roku 1992.

Štefan *cel Mare* (Veľký) na svojom území povolil pastoračnú činnosť byzantským vladykom a mníchom, ktorí súhlasili s dekrétmi z Florencie, a popri gréčtine a slovančine zdôrazňoval potrebu pestovania latinského jazyka – pôvodnej reči balkánskych Románov. Temné obdobie vyrezávania jazykov kvôli latinskému slovu v liturgii bolo síce už minulosťou, no rumunská cirkev musela čeliť novým hrozbám.

Kto proti blížnemu pozdvihne meč, mečom zahynie. Ani parafráza biblických slov neodveje na druhý breh siluety mužov v kňazských epitrachilochoch s vyrezaným jazykom. Máme armádu mučeníkov, a nevieme o tom.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/nezname-kapitoly-z-cirkevnych-dejin-balkanu-druha-cast/>